zol. Mindez nem utolsósorban mesterségbeli kérdés, elképzelhetetlen pontos szituációelemzés nélkül. Gobbi játszik és él a színpadon, de minden játékpillanata mögött tudatos kidolgozást érzünk; a színész zárt koordinátarendszerben mozog, ám ez a fegyelem nemhogy belefojtaná a szót, hanem ellenkezőleg, felszabadítja. Minden érzelmi megnyilvánulásnak megvan a maga ellenpontja, ami megóvja attól, hogy a könnyebb megoldást válassza. A „kisfiam" látogatásakor Gobbi öregasszonya hirtelen „szívrohamot" kap, a vajszívű fiú gondosan kockacukorra csöpögteti az orvosságot, az asszony egy darabig forgatja a szájában a cukrot, aztán kiteszi a polcra az ott sorakozó többi cukor mellé. Nyilvánvaló, hogy a szívroham is játék volt, de a színészileg igazán izgalmas épp annak a megmutatása, miféle szorongásból, vágyból, önzésből született ez a játék. Mi-közben a rendőrnek az ABC-áruházban történteket előadja, letekeri lábáról a fáslit, bevizezi, „véletlenül" le is spricceli a férfit, majd hanyagul a homlokára tekeri a széles vászonszalagot. Csak ami-kor a „kisfiam"-nak elregéli a rendőrrel való történetét, akkor kerül le a pólya a fejéről. Megejtően szép pillanat: rájön, hogy a konyak, amit a közértben „rá-adásnak" lopott (másképp nem lett volna rendőrségi ügy az akcióból), az épp a fia kedvenc itala; anyaság és önzés egy percre összezavarodik benne, elveszti magabiztosságát, szégyenlősen félrefordul, s mi mással oldhatná fel a lelkileg, önmaga számára oly kínos pillanatot, mint hogy letekeri fejéről a fáslit ... A tárgyak, melyek eredetileg talán *a couleur locale-t* vannak hivatva jelezni, a színészi impulzusok hatósugarát is irányítják, s a színészi gesztus szimbolikus tartalommal ruházza fel a kelléket. Ez az a szín-padi szervesség, ami Gobbi alakításának háttérében mindvégig működik.

Gobbi Hilda a mai magyar színjátszás kivételes egyéniségei közé tartozik. Neve fogalom lett, alakja köré legendák fonódnak, jellegzetes hanghordozásához, gesztikulációjához, mimikájához tízezrek és százezrek emlékezetes színházi élménye fűződik. *A szent család* Katona József színházi premierjére külön meglepetést tartogatott számunkra: e gonosz, mégis szeretetre méltó asszony nélküle, az ő fizikai-lelki „áldozati" színészete nélkül aligha születhetett volna meg a színpadon.

KERÉNYI GRÁCIA

Horgolt boldogság

„Horog"- Sándor György hetedik önálló estje

A harcsára lótetűvel horgászik az ember. Ezt a határőrtől tanulom meg, Nagylakon, egy csendes, meleg tavaszi éjszakán. Bár ő lóbogárnak hívja. Meg is mutatja: *egy* befőttesüvegben ül, zöld körítéssel. Csalétek lesz belőle, mert jó halat terem a Maros, a vize nem szennyezett. Még.

„Paksnál horogra akadtam" - vallja Eörsi István Duna jege alatt utazó hőse-, „a csalétek szalámi volt".

Vagyis hát, a lótetűtől a szalámiig széles a skálája a csaléteknek is, életben és irodalomban; nem csoda, hogy jó alaptéma - nem jelkép, illetve *nem csak* jelkép, inkább asszociációs kiindulópont - Sándor György számára új műsorában a horog. Sokáig kellett keresnie, nem könnyű megfelelő szót, tárgyat, fogalmat találni, hiszen „már a nyelv is szennyezett".

Horog: csalétek és hal, horgász, víz és part - sokfelé kalandozhat el, bővítheti gondolati terepét az író, ahol nevettetve filozofálhat és gúnyolódva moralizál-hat; de bizonyára nem véletlen, hogy ezen a tárgykörön belül nem a hálóval halászást, hanem a horoggal horgászást választja.

A háló gyakoribb az irodalomban és minden példabeszédben; hálóba rendszerint többedmagával kerül a hal, a hálóval halászottak sorsa kollektív halál, közösségi tragédia. *Halak a hálóban* volt a címe Pilinszky első, 1941-43-ban írt versciklusának; „Csillaghálóban hányódunk / partravont halak", akiknek „fuldokolva kell / egymás ellen élnünk-halnunk! / Szívünk megremeg: / vergődésünk testvérünket sebzi-fojtja meg" --vagyis, a közös vész Pilinszky szerint akaratlanul is egymás ellen fordítja a halálnak kiszolgáltatottakat. Eörsinél, négy évtizeddel később, a háló sokkal morbidabb képzeteket kelt, a halász válik kiszolgáltatottá, rémálma rabja-ként; hiszen „A halász maga sem tudja, hálójával mit emel, / mi vergődik halálosan, mit húz a felszínre fel, / nem rejtőzik a halak közt egy felpuffadt, sárga fej ?" felrántaná vízi mélységbe merülő hálóját, de az álom hínárként rátekerül: „Felriadsz és alig érted, mit álmoddal fölkavarsz, / mily hálóban mit rángatsz fel, halaidtól mit akarsz, mivel vádol a homályból egy hináros hideg arc." Sándor György új műsorában a hálót két-szer említi: „lehet, hogy már én is a nyelv hálójába estem", és „kivetik rám a hálót és a horgászadót", de csupán az asszociációs kör továbbgyűrűztetésekor; neki a személyesség a fontos, az egyéni sors, kapcsolat és szembenállás, amit a horgász-hal-pár valósít meg, az a kegyet-lenül lecsupaszított alaphelyzet, amiben *egy* embernek van dolga *egy* hallal: akárha - micsoda hipokrízis ! - egyenlő esélyeik lennének. Utóvégre a halnak nem kötelező bekapni a csalétket, s vele a horgot, másutt is kereshet élelmet; és szegény horgász néha órák hosszat, akár naphosszat kénytelen a parton ücsörögni, eredménytelenül, a ravasz halak túljárnak az eszén!

Sándor György monodrámájának - hadd soroljuk *a Horgot* ebbe a műfajba ---rögtön első fordulójában leleplezi a horgász képmutatását: „Ne féljetek! . . . Ti - én vagytok, s én a ti oldalatokon . . . a parton", s ugyanakkor rámutat a horgász és a hal tényleges, nem csupán hazudott sorsközösségére. Főleg a lágerirodalomban olvastunk erről sokat: rab és fegyőr sorspárhuzamáról, egymásrautaltságáról, s már alapvető kelet-európai tragikumjelképpé vált az Andzrejewski *Hamu és gyémánt* című regényéből készült Wajda-film haláljelenete, melyben gyilkos és áldozat, egy-egy igaznak hitt eszme aktív és passzív két harcosa, szinte testvéri ölelésbe fonódik össze. Sándor György könyörtelenebb, távol áll tőle, hogy feloldozza a horgászt, akit csaknem az utolsó pillanatig megszemélyesít, addig a pillanatig, amikor a horogra akadt hal fuldokló néma kínjával tátogni kezd. A horgász hol csendes, hol sokbeszédű, hol hazudós, hol patetikus, de mindenképpen „a *nagy* kívülálló", a parti ember, aki-nek hallétről, vízi életről fogalma sincs, illetve csak megszépítő fogalmai vannak; frázisokkal pótolja a tapasztalatot.

Sándor György itt, a hetedik műsorában, valóban nagyon vigyáz, hogy „ne essen a nyelv hálójába", hogy humora, sziporkázása ne váljék öncélúvá; nagy belső fegyelemmel alakítja ki a mű gerincét, és tartja magát hozzá, elkalandozásaiból mindig újra visszarántja magát egy zsinóron, damilon avagy marionett-zsinegen, mert hiszen monodrámájának nagyon is határozott célja van. Hogy miféle célja? A madáchi tétel sajátos, többszörös áttétele: a keresés. Szinte vélet-

lenül bukkan elő a szövegből ismételten a „keresni" ige, hiszen túl egyszerű volna, ha kimondatnék; ha a szatíra műfajának pozitív hőse, mint annak idején, a szocreál elméletek korában megállapítottuk, maga a szerző, akkor itt megkockáztathatjuk azt az állítást, hogy a „humoralisztika" műfajának pozitív hőse maga a morál. Amit persze ugyancsak nem szabad, nem lehet, a műfaj törvényei szerint, direktben kimondani, hiszen nem prédikációval van dolgunk, hanem művészettel.

A szokottnál összetettebben, meggondolkoztatóbban kerüli Sándor György *a Horogban* a direktséget, rejtettebb és meghökkentőbb idézőjelekkel, simább, harmonikusabb mozdulatokkal, bensőségesebb arcjátékkal. Kis Csehov-paródiáiban nem az írót parodizálja, hanem a hazai Csehov-elöadások szereplő színészeit, s amikor felsóhajt, hogy ‚Mérnek-e még eperpálinkát a KGST-ben", s negyedik műsorának Krúdy-paródiája jut eszünk-be, valójában a Krúdy Szindbádját meg-író Márai szövegével játszik. Ellenjátékkal hadakozik az „ember" fogalom frázisba dermedése ellen is: „Ember! Ez gyönyörű!" „Az ember szabad. Nem te, nem én, nem ők, hanem te, én, ők. Az ember több annál, hogy csak jóllakjék" - szavalja, oly halk pátosszal, hogy már-már zavarba ejt: komolyan gondolja-e? De hirtelen ráfelel: „igyunk. Az emberért" és megértjük, mi a véleménye, az egyikről és a másikról, álpátoszról és tivornyázó cinizmusról - neki, az írónak, aki mégiscsak hiszi és reméli, hogy „mindezek ellenére az emberek mégis jobbak, mint az emberek". Horgoljuk csak föl a falinaptárba: „Hit, remény, szer ... vezett munkásdalárda."

Hát igen, a szeretet *szót* bajos úgy kimondani, hogy frázis ne legyen belőle, pedig épp ez hibádzik leginkább az embereknél, szószátyárkodó képességünk legtisztább ellentéte, a jó szándékú cselekedet. Aki ehhez nem ért, az hiába keres, mert mit is keres? A boldogságot. Amiből nyolc van, mégis a kilencediket keresik; a boldogság kék madarát ... sárga pöttyökkel.

Ezektől a sárga pöttyöktől igazán jók Sándor György szövegei de ha nem lenne mögöttük a boldogságkeresés morális kérdőjele, akkor Sándor György egyszerűen csak humorista lenne, jót nevetnénk az estjein, és hazamennénk aludni. Igy viszont nyugtalankodunk és gondolkozunk. Sok mindenen, kicsin és nagyon. A fokozatok fontosságán és az ap-

Sándor György (Kanyó Béla felv.)

róságok lényegességén. „Az első generáció felejt, a második elfelejt, a harmadiknak már eszébe se jut" - mondja Sándor, s először így egészíti ki: „boldog új évet kívánni", másodszor, a műsor finálójában pedig: „igazságot szolgáltatni", Mert igenis, összefügg a kettő, a jókívánság mint megőrzendő, hagyományos formalitás, és az igazságszolgáltatás mint erkölcsi és történelmi feladat. Hiszen az igazság az, amit keresni kell, az igazság és a szeretet a többi, a „boldogság", hozzá adatik. Ha jól keres az ember.

Sándor György új műsorában nagyon sok mindenről beszél és nagyon sok nevet említ, különféle értékskálák képviselőit; az állatövi jegyek örvén vonja be játékába a közönséget, és rock-muzsikusok nevéről ugrik át többé vagy kevésbé elkoptatott jelszavakra; nagyon sokat tud, és nagyon sok mindent hiányol embertársaiban. Sok és sokféle tudást szeretne átadni, előásni a feledésből, megőrizni és megőriztetni, velünk, nézőivel-hallgatóival, s főleg a fiatalokkal: történelmi és irodalmi ismereteket, nemzettudatot és emberségtudatot. Nagyon jól ismeri a költészetet, művészetet, irodalmat; orosz klasszikusokat idéz és József Attilát, hol Jelenits István megfogalmazását illeszti szövegébe, hol Tarkovszkij Rubljov-filmjének hősével, a repülni vágyó Jegoruskával azonosul. Ilyen maximalista emberépítő igénnyel csak az léphet fel, aki játszani is nagyon tud és Sándor György itt is nagy lendülettel bocsátja szárnyra humorfantáziáját, akár a képtelenségig. Az olyan lelemények, mint Pista bácsi válasza a kérdésre, hogy boldog ember-e, „Hát . miért ne? Lehetek boldog is, ha muszáj ! Mint a ‚eniszej !", kis szójáték-remeklései, minta „Hifi a pifi", *vagy* „Galaktik a katona, mert megázik a lova", alkalmi és általánosító szentenciái: „Egy életünk is kétéltű ... a vízibugy", „Még a mosópor is fékező hatású", „Már a jó szándék is behozatalra szorul", „A táj-szépség a fennálló társadalmi rendszertől független", „Az ólomkatona is lehet tüdőbajos"; a könyvcím: „Ürügy a cárizmusra. Olcsó vászonkötésű, mókás rém-tettek", „Vagy ahogy az amerikai mondaná: Bírd ki és józanodj! Öld meg és unatkozz!" a legigényesebb irodalmi ínyencet is elgyönyörködtetik, de a ne-vettetést szolgáló egysíkúbb tréfálkozásai sem olcsók. Például a telefonjátékok, a zenélések. A második zenélésnél, az egyetlen billentyűt le nem ütő zongorista bemutatásánál jegyzi meg Sándor György, hogy „ehhez nagyon kellene tudni zongorázni", s ezzel egy régebbi műsorának másik számában hallott mondatot idéz emlékezetünkbe: a kalauz-tréfához fűzte hozzá, hogy csak akkor lehet megcsinálni, ha nagyon érvényes jegye van az embernek. E Sándor György-i gondolatmenet alapján mondhatjuk mi is, hogy aki így parodizálja az álpátoszt, az megengedheti magának az igazit: mű-sora záró számában megengedheti magának írók és művészek idézését „tizenhatmillió élő magyar kortárs" reprezentánsaként, ő, aki maga is író és művész; s míg tudván tudja, hogy az alkohol-lista „Magyarországon a rövid élet titka", átélve tragikumát a korán eltávozottaknak és a világba szétszórtaknak, mégis azért kapkod halként levegőért avagy vízért, hogy addig az utolsó, ne túl korán érkező pillanatig értelmesen és szépen éljen az ember a négy folyó és három bérc honában. Hiszen a horog nemcsak arra való, hogy az élőlények egymást öljék-csalják, beadjanak egy horogütéssel a másiknak, horogkeresztet eszkábálja-nak vagy akasztófát; horog az is, amit horgolunk, terítőt vagy háziáldást a falra, s ha a szöveget a hittel és a reménnyel kezdjük, talán végül a boldogságig is eljutunk. Csak ki ne mondjuk, amit Sándor György se mond ki; hiszen „Az eszmék tiszta csontváza nem a horog!".

Lucus a non lucendo: az ellenjáték szabályai szerint lett HOROG a címe Sándor György hetedik önálló műsorának.